

Det svenske fængselsvæsens historie.

Sigfrid Wieselgren: Sveriges fängelser och fångvård från äldre tider till våra dagar. Ett bidrag till svensk kulturhistoria.

Stockholm 1895.

Samme forf.: Le développement et les progrès du service pénitentiaire suédois. Aperçu historique présenté au congrès pénitentiaire de Paris en 1895.

Stockholm 1895.

Et nordisk tidsskrift er måske ikke det rette forum for et hjærtesuk over den sikre og uomtvistelige kendsgærning, at der i Danmark kun findes forholdsvis ringe kundskab til og liden interesse for vort naboland Sveriges historie, politik og videnskab, og man overdriver vistnok ikke, når man i denne opregning medtager kunst og æstetik. Hvem kender vel udenfor fagmændenes snævre kreds Sveriges mærkelige historie? det triste faktum, at svenske æstetiske værker må oversættes for i det hele taget at blive læste, taler tydelig nok, og det er ikke så mange år siden, at Lunds universitets fysiske existens så at sige opdagedes i det mindste for enkelte videnskabers vedkommende. Selv om der spores tegn til en glædelig forandring på forskellige områder, — og juristerne og fængselsmændene have i denne henseende meget at henvise til — selv om de to nordiske fagskrifter »Tidsskrift for Retsvidenskab« og nærværende

tidsskrift for deres respektive videnskabers vedkommende have bidraget og bidrage meget til at omstyrte hin ligegyldighedens kinesiske mur, så have deres bestræbelser her i landet fundet altfor ringe støtte og tilslutning, hvoraf følgen er bleven, at den svenske jurisprudens og fængselsvidenskab endnu for flertallet af danske fagmænd er et terra incognita. For om muligt at levere et bidrag til at forhindre, at dette skulde blive tilfældet med den ansete svenske fængselsmand, generaldirektør Sigfrid Wieselgrens grundige og omhyggelige arbejder over det svenske fængselsvæsens historie, ere nedenstående linjer — efter opfordring af nærværende tidsskrifts udgiver — fremkomne. De have ikke til mål at give en egenlig anmeldelse af de ovennævnte bøger, de tilsigte kun at yde en kortfattet oversigt over dem og prætendere ikke andet. Hr. Wieselgren har selv leveret en bedre ved sit fortræffelige franske resumé*), som også på flere punkter har tjent nærværende fremstilling som støtte. Det blev forelagt Pariser-fængselskongressen i 1895, hvilket vel forklarer medoptagelsen i teksten af en del billeder, som under andre omstændigheder vilde synes noget overflødige. Hovedværkets illustrationer ere velvalgte og oplysende.

Når man vilde spørge om, til hvilken del af »systemet« fængselsvæsenets historie skulde henføres, måtte svaret blive: Retshistorien. At denne videnskab i lange tider har været i miskredit både hos praktikere og teoretikere, er en bekendt sag, og dens betydning og vigtighed både for fortolkningen og anvendelsen af den positivt gældende ret og som led af kulturhistorien er langt fra virkelig anerkendt endnu. Rettens uhyre rolle som en af kulturens vigtigste faktorer — måske den vigtigste — indrømmes af de fleste,

---

*) I »Nytt juridiskt arkiv«, utgivet af G. B. A. Holm, 1896, häft. 2 og 3 nr. 7 har forfatteren meddelt en svensk gengivelse heraf. Jeg er først bleven opmærksom derpå, efter at ovenstående var skrevet.

men at dens historie derfor med naturnødvendighed bliver en lige så vigtig del af kulturhistorien, står ikke så klart fast. Retshistorien bar vel for en stor del selv skylden for denne miskendelse, så længe den kun var et pulterkammer og oplagsrum for en række kendsgærninger uden orden og sammenhæng, men i senere tider, hvor den med klarhed og bevidsthed kender vejen og målet, må ansvaret lægges andetsteds hen. Med et rigtigt blik for sin opgaves betydning har Wieselgren som undertitel på sin bog sat appositionen: et bidrag til svensk kulturhistorie. Han har hermed peget på et centralt punkt. Han har set, at hvad det gælder om, er at gribe og fastholde den historiske udviklings afgørende momenter, at forstå de virkende etiske og sociale, politiske og religiøse faktorer og processer, udrede sammenhængen og deraf finde facitet, og således, at tidens almindelige, samlede kultur er den synsvinkel, hvorunder de enkelte strømninger ses som led af helheden. I en noget ringere grad har forfatteren opfattet sin opgave som en del af retshistorien. En ørkesløs ting er det vel, et spørgsmål af formel, systematisk interesse at granske og forfare, om fængselsvidenskaben som sådan fortjener navn af en selvstændig videnskab — hvad f. ex. von Liszt benægter — eller kun er en udløber af jurisprudensen, da alle ere enige om, at den praktiske fængselsmand ikke kan nøjes med blot at være jurist. Det hører til de elementære sandheder, at fængselsvidenskaben grænser op til og til en vis grad er afhængig af andre videnskaber, og særlig ere dens berøringer med strafferetten, dens afhængighed i det hele af den positive retsnorm så afgørende, at i dens historie må lovgivningen, den positive ret være det skelet, hvorpå den øvrige fremstilling bygges. Ligesom den genetiske forbindelse mellem de forskellige tidsafsnit ikke er helt lykkedes for forfatteren, således er heller ikke hovedlovenes betydning og vevsvirkningen mellem dem og fængselsvæsenet skarpt nok fremhævet. Man savner f. ex. en fremstilling af »Sveriges Rikes Lags« — 1734 — ind-

griben i de dagældende strafferetlige forhold, en påvisning af, at dens grundprinciper — afskrækkelse, straf som forsoning af gud — for det overvældende antal forbrydelsers vedkommende måtte resultere i dødsstraf og overflødig gøre fængselsstraffen. Heller ikke reformperiodernes, brydningstidernes betydning er helt fyldestgørende fremhævet, og straffeloven af 1864 er næsten fuldstændig dækket af rigsdagsforhandlinger og lign., således at totalindtrykket af denne som udviklingens enderesultat ikke fremtræder ganske klart. Anerkendelsesværdigt er det vel at aftrykke love*) og forhandlinger derom. Men dermed er ikke alt gjort.

Den ovennævnte mangel hænger vistnok for en del sammen med, at forfatteren så godt som slet ikke har viet andre landes forhold nogen opmærksomhed. Den sammenlignende metode kan ikke sættes til side som en modesag af blot efemer betydning. Det enkelte land — og dette gælder særlig om de mindre lande, som ere mere recipe-rende end producerende — står dog ikke som et rodløst fænomen, uden forbindelse med' og befrugtning af kulturstrømningerne i den øvrige verden. De kunne nå det enkelte land tidligere eller senere, men de nå det. En slig sammenlignende fremstilling — selv om den holdes indenfor den ifølge vedkommende værks æmne relativt snævre ramme — frembyder vistnok overordentlige vanskeligheder, men den videnskabelige løn vilde da også blive proportionel dermed. Ikke alene vilde det være af interesse at undersøge, om betydelige fremmede lovarbejder — Carolina eller Theresiana f. ex. — havde øvet nogen indflydelse på det pågældende tidsrums opfattelse af forbryderes behandling, men også at klare de store personligheders betydning, filosofernes, juristernes, statsmændenes og publicisternes.

---

*) Med sin sans for »humor i retten« (Otto Gierke) burde forf., dog næsten have meddelt endnu flere af de ældre forordninger. Schmedemann's »Justitiæ Werk« indeholder en guldgrube af karakteristiske og mærkelige bestemmelser.

Forfatteren anerkender vistnok betydningen af det sidste punkt, men de påpegede momenter indtage en temmelig underordnet plads i hans fremstilling. I det mindste burde forholdene i Danmark, hvor Stuckenberg's fængselshistories 1ste bind — udkommet i 1893 — kunde have frembudt et godt parallelliseringsgrundlag, ikke fuldstændig være undgåede forfatterens blik. Hvor lidet bearbejdet materialet til en sammenlignende strafferets- og fængselshistorie end er, så er der dog dertil særlig af tyske forfattere, som Krausz, Eduard Hertz, W. Müller, L. Günther o. a. leveret fortjenstfulde bidrag.

Foranførte mere almindelige bemærkninger ville formentlig vise, at generaldirektør Wieselgrens bog — som alle gode bøger — også har sårbare punkter. Men disse er kun sekundære i betragtning af opgavens vanskelighed i sig selv, og når man tager hensyn til, at forf. så at sige er begyndt på bar bund.

Ti Wieselgrens arbejde er den første egenlige bearbejdelse af fængselsvæsenets historie for Sveriges vedkommende*). Alene af den grund fortjener han tak og anerkendelse. Forfatteren udtaler selv i bogens fortale, at han kun fremlægger grundtegningen, og senere forskere ville rimeligvis kunne supplere og eventuelt korrigere hans fremstilling på enkelte punkter. Men også i videnskaben er det det første skridt, som koster! På adskillige punkter har forf. bragt noget nyt frem; hans arbejde hviler først og fremmest på en undersøgelse af hidtil utrykte kilder, således at stoffet er fremkommet ved en kulegravning af de svenske arkiver. Og nogen overvættes støtte i den tidligere litteratur har han ikke kunnet finde, hverken i den almindelige retshistorie eller specielt i fængselsvæsenets historie.

---

*) I Danmark er Fr. Stuckenberg med to bind nået til 1839. Norge har kun ydet enkelte og spredte bidrag til sin fængselshistorie.

Den svenske retshistorie foreligger ikke bearbejdet som et samlet hele, om den end blandt sine dyrkere tæller foregangsmænd som den geniale Joh. O. Stiernhöök, Carl Johan Schlyter og tyskeren Karl von Amira, og den svenske fængselslitteratur er ikke synderlig omfattende. Dens berømteste navn, kong Oscar den første, var ikke historiker. Af senere forfattere, som også have behandlet fængselsvæsenets historie, kan især nævnes nuværende professor i Upsala Johan Hagströmer*), geheimeetatsråd dr. C. Goos**), Almquist: La Suède, Krohne: Lehrbuch s. 105 ff. o. fl. Forfatterens værk vil sikkert blive stående, det vil blive en af de bøger, hvortil eftertiden længe vil ty for der at søge belæring og gavnlig kundskab. Om end der vil kunne rejses indvendinger mod arbejdets struktur, som formentlig ikke tilstrækkelig fast og bastant, fremtræder fremstillingen dog i en gennemgående letlæst og afrundet form og i et klart sprog, — den vilde dog sikkert være bleven lettere tilgængelig endnu, om forf. havde benyttet overskrifter til de enkelte kapitler — ligesom den bringer talende vidnesbyrd om dens forfatters varme interesse for sin gærning. Værkets ydre udstyr er ganske tiltalende, om end det benyttede tryk kan virke noget ubehageligt på mindre skarptsynede læsere; det er forsynet med realregister.

Det foreliggende værk begynder med fængslerne ab ovo, og det svenske fængselsvæsenes ætiologi frembyder lignende træk som andre landes. I primitive tider overflødiggøres fængslerne***) ved den gældende »stats- og »straffe«-ret, de gøre nærmest fyldest for Ulpians ord i fr. 8 § 9 dig.

---

*) »Om frihetsstraffen« i Upsala universitets årsskrift 1875; også i særtryk.

**) Handbuch des gefängniswesens, herausgegeben durch Franz v. Holtzendorff und Eugen v. Jagemann, I. s. 320 ff., Nordisk retsencyklopædi III bind passim.

***) Jfr. etymologiske bemærkninger af Holtzendorff i Handbuch des gefängniswesens I. s. 4. note 1.

(48—19.): »Carcær ad continendos, non ad puniendos homines haberi debet«; blodhævn, kompositionssystemet, det private initiativ kan ikke indrømme fængslet som egentlig straffe-institution nogen sideordnet plads, først når samfundets beføjelse til en virkelig statlig indskriden er given, kan man tale derom. I Oláv den helliges saga fortæller Snorre Sturlesøn om Torodd Snorresøns fængsel, »skemma«, en lille bygning, i hvis gulv der fandtes et hul, hvorigennem fangen kastedes ned i en under gulvet værende dyb kælder — det brugtes egentlig som et mindre forrådshus, hvori der opbevaredes redskaber, våben og desl. og leverer et ganske interessant vidnesbyrd om for den private sagsøgers forhold til strafferetsplejen. Wieselgren ser i denne »skemma« prototypen for datidens fængsel — häradshäktet —, en form, som holdt sig sålangt ned i tiden som til 1798. Den private sagsøger trænges efterhånden tilbage, og kongen griber uafhængig af ham forbryderne og indespærrer dem »i iarn oc hæptu«, i »tornet«, i »konungens häkte«, eller de anbringes i »stupugrewæns hus« eller i »stadsens iarn« eller »göma«. I disse tilfælde benyttes fængslet nærmest som varetægtsfængsel, kirken straffer derimod sine ulydige tjenere ved at indespærre dem i klostrets »myrkastova«, »helvitis myrkastova«.

Og dette eksempel smitter. I Magnus Erikssøns gårdsret (1319) findes bestemmelser om fængselsstraf på vand og brød, og den praktiske trang til decentralisation i forbindelse med de kongelige fogders eller statholderes egenkab som kongens repræsentanter gav stødet til fængslers oprettelse i kongens slotte og gårde: lensfængslerne opstå, de vare sikrere og holdt bedre på deres fanger end de lokale fængsler. Også i adelens slotte og sædegårde fandtes fængsler, hvor man ikke behandlede de fangne mildt — i bondeoprørene, under Engelbreckt tog bønderne hævn ved at jævne dem med jorden. Særlig betydning fik Birger jarls »adelshus« med sit tårn »Kärnan«, hvortil penderanter fandtes rundtomkring i landet — Borgholm på Øland

o. fl. Andre fængsler vare slottene i Nyköping, Upsala, Västerås, Örebro, Kalmar, Gripsholm o. a. Om indretningen af de tiders fængsel og fangebehandling giver den svenske rimkrønike et levende billede, når den beretter om hertugerne Eriks og Valdemars sørgelige skæbne i Nyköping slot 1317. Om nogen penitentiarbehandling af fangerne er der gennem hele middelalderen — selvfølgelig — ikke tale. Indenlandske fanger fik ingen klæder og utilstrækkelig føde, krigsfangerne fik derimod klæder. Fangerne kunne deles i 3 hovedgrupper: Egentlige forbrydere, krigsfanger og løsgængere — »löske drängar«; deres antal har rimeligvis ikke været synderlig stort, og man har i almindelighed ikke behøvet at frygte for, at fængslerne skulde blive overfyldte — når man tænker på, at livsstraffen med dens uhyggelige følgesvende dominerede som den fornemste straf, turde forklaringen heraf være let og simpel. At forholdene ikke i nogen væsentlig grad forandredes til det bedre under Sveriges store konge Gustaf Vasa, som iøvrigt klart så manglerne, bør ikke forundre, når de historiske og politiske forhold da tages i betragtning. Hans reformer havde andet mål og sigte. En enkeltstående undtagelse er Olaus Petri, men at hans dommerregler ikke vare efter tidens hoved, viser bl. a. en dom, som Johan III 1584 afsagde over en mand, der havde dræbt sin søn: »Først skal hånden hugges af ham, dernæst slås begge skinneben af med en jærnstang, derpå begge lårene oven- og nedenfor knæene, derefter begge armene oven- og nedenfor albuen; derefter sønderslås ryg og bryst, og tilsidst hugges hovedet af; kroppen for sig skal lægges på stejle, og hovedet for sig, noget højere end kroppen, og hånden under hovedet«. At denne dom skulde være et unicum, er der ingensomhelst grund til at antage, ligesaa lidt som at den forøvrigt skulde være særlig for Sveriges vedkommende. Frankrig og Tyskland*) f. ex. kan opregne lignende rædsler. Således var tiden nu engang.

---

*) Jfr. Johann Carl Heinrich Dreyer: antiquarische Anmerkungen

Det egentlige stød til reformer gav Gustaf Vasas berømte sønnesøn Gustaf II Adolf. Løsgængeriet var blevet en landeplage, fattige folk oplærte deres børn i tiggeri; stokkeprygl, presning til krigstjeneste forslog ikke overfor det stadig voxende antal af »löskedrängar, inhysesmän, driftekarlar, gångande ämbetsman — sic! — öfverflödig räf-och foglfångare, spanntalshöskare«. Årsagerne hertil så Gustaf Vasa i, at den opvoxende ungdom forsømtes og vänrøgtedes. I året 1619 bestemte sønnesønnen, at der ved første lejlighed i hver by skulde oprettes et børnehus, hvor de tiggende og gadestrygende børn skulde anbringes så længe, indtil de som dygtige til et eller andet arbejde kunde overgives til en håndværker, som trængte til medhjælp*). Og i sin »Konstitution emot tiggare och tidstjufvar« fra 1623 forordnede han på grund af det »skadelige og fordærvelige« tiggeri, at der i hver provins i hele riget skulde oprettes hospital, børnehus og tugthus, og det bestemtes tillige, i hvilke byer tugthusene skulde indrettes. Børnene skulde opdrages, og landstrygerne selv med deres egne hænder fortjene deres føde og skaffe tugthuset »profit« efter tugthusanordningen. Kongen forelagde denne forordning for de forsamlede rigs-stænder, og den fik en ganske karakteristisk modtagelse. Ridderskabet og adelen kneb udenom, gejstligheden og borgerstanden optog den gunstig, medens bondestanden frygtede for nye byrder og sejt holdt på det gamle. Forordningen blev dog vedtaget af rigsdagen — men reformerne bleve aldrig gennemførte, og heri have vel Gustaf Adolfs store politiske planer haft en væsentlig andel. Kun et sted realiseredes kongens tanke, i hans

---

über einige in dem mittlern Zeitalter in Teutschland und im Norden üblich gewesene Lebens-Leibes- und Ehrenstrafen. Lübeck 1792.

*) Jfr. for Danmarks vedkommende Christian IV's forordning af 1621, se Fr. Stuckenberg: Fængselsvæsenet i Danmark 1550—1741 I. s. 63 ff.

hovedstad, som gav ham et umiddelbart og konkret bevis for reformernes nødvendighed.

Usikkerheden i Stockholm var stor, slagsmål og drab hørte til dagens orden, stadens vagt var uduelig, og det hjalp vel ikke stort, at alle »taperianer och vinskänkar« fik ordre til ikke at sælge øl eller vin efter klokken 8. Selv om livsstraffen var den gængse straf, således at det næsten er et særsyn at finde en så mild tyveridom som nedenstående, afsagt over en »pavelunmakare« og hans »kona« *) den 5. marts 1621, var dog fængselsstraffen et straffemiddel, dommerne gerne greb til, når forbrydelserne vare mindre grove, eller talen var om løsgængere af begge køn, hvis arbejdskraft man kunde benytte. I året 1621 pålægger kongen statholderen i Stockholm Gabriel Oxenstierna og Lars Skytte at oprette et tugthus i staden, hvori alle dagdrivere og lediggængere kunde samles, og at udarbejde et reglement derfor. Allerede året efter forelå forslaget færdigt, inddelt i 4 artikler, som give de formelle og materielle regler for den projekterede anstalts virksomhed. Anstalten skulde — jfr. den fjerde artikel — rumme ulydige børn, sendte derhen af forældrene, opsætsige tjenestefolk, alle små tyve, små røvere, horkarle og skurke, gudsbespottere o. a. Borgerkabet viste ikke stor iver for sagens fremme, men tugthuset kom dog i stand i Stockholms gamle gråmunkekloster, og den 24. april 1624 sluttede kongen »kontrakt« med Joachim Firbrandt, som således blev dets første forstander. Det blev en kombineret børneopdragelses-, tvangsarbejds- og straffeanstalt. Imod forventning kunde den ikke gøre fyldest for disse forskelligartede opgaver; trods adskillige begunstigelser bleve omkostningerne ved dens drift større end påregnet, og Firbrandt, som selv måtte kæmpe med store økonomiske vanskeligheder, kom alle-

---

*) Mangen forvistes fra staden under trusel om livsstraf. Kvinden, som havde hælet med ham, skulde gå foran kærren i sex uger og »draga« urenlighed af gader og gyder.

rede fra første færd i et skævt forhold til rådet, der formodentlig ikke har set blidt til udlændingen. Kongen har vel i begyndelsen holdt sin hånd over ham, men rådets fjendtlige stemning i forbindelse med den uorden, som herskede i anstalten, og Firbrandts betydelige gæld til denne vejede for tungt imod ham. I året 1632 måtte Firbrandt trække sig tilbage som en slagen mand, med bristede forhåbninger.

Med ham faldt dog ikke Gustaf Adolfs værk. Efter et interregnum under en vis Jakob Johansson indgav magister Johannes Matthiæ, som havde fulgt kongen i ledning som hans hofprædikant, et til regeringen stilet forslag om oprettelsen af et »orphanatrophium«, hvortil der også skænkedes ham en grund. Uforfærdet tog han fat, trods hans midler vare små, og de private givere lovede mere, end de holdt, men til held for sagen greb Stockholms overstatholder, den berømte Klas Fleming, ind. Magister Johannes har rimeligvis kun tænkt på at få et børnehus i gang, medens Fleming tillige attråede et mere tilfredsstillende tugthus, og hans stærke vilje og utrættelige energi overvandt alle hindringer. År 1638 vare børnehusets bygninger rejste, medens tugthuset først fuldførtes 1648. Fleming oplevede ikke dette. Nogle dage efter slaget på Kolbergerhejde dræbtes han i sin kahyt af en dansk kugle.

Heller ikke de forventninger, man havde knyttet til den nye dobbelt-institution, gik i opfyldelse. Forbindelsen viste sig at være urigtig både principielt og praktisk: principielt, thi de respektive formaal vare aldeles forskellige, praktisk, thi udgifterne til børnehusets drift skulde dækkes ved indtægten af det arbejde, tugthusfangerne præsterede, og i den retning havde man været altfor sangvinsk. Vanskelighederne ved at forene de divergerende interesser bevirkede, at man endelig resolut huggede knuden over ved at løse båndet mellem de to anstalter, idet tugthuset anbragtes på staden Stockholms budget. Det anvendtes efterhånden mere og mere til kvindelige fanger, men tabte terræn, da

man begyndte at leje disse ud til arbejdsentreprenører, og endelig overflyttedes de til det rasp- og spindehus, som 1724 opførtes på Långholmen, således at Gustaf Adolfs værk i slutningen af det 18. århundrede faktisk havde udspillet sin rolle. Ved siden heraf må Stockholms gamle slotsfængsel »Smeddegården« nævnes med dets interessante instruktioner fra 1724.

Forholdene udenfor Stockholm frembyde et trist billede. Råhed og plumphed herskede i fængslerne, fælles usle fangerum, hvor alle slags fanger hobedes sammen — så sent som 1699 findes det fornødent at bestemme, at mænd og kvinder skulle sidde adskilte fra hverandre. Den ringeagt, man nærede for fangevogterne, sporedes som eftervirkning i deres optræden mod fangerne. Bødler vare uundværlige i ethvert slotsfængsel, men de stod på et om muligt endnu lavere trin i det sociale omdømme. Brændemærkede tyve, bigamer og andre forbrydere antoges til bødler; der er eksempler på, at man har spurgt en hæl: vil du være mestermand eller miste hovedet? Regelløs vilkårlighed fra myndighedernes side, tortur mod varetægtsarrestanterne, og en grum fremfærd mod straffefangerne satte næsten fængslet som straffeinstitution allernederst i straffemidlernes række. Til trods herfor vare byherreds- og lensarresterne ikke tilstrækkelige til at afhjælpe den stadig voxende fængselstrang. Palliativer som arbejde i bjærgværker — Sala, Falun —, forsøg på at skaffe galejer*) til veje, slog ikke til. Dernæst medførte tilkomsten af nye provinser opgaver i retning af at udbedre og udvide fæstningerne der. Hertil udkrævedes arbejdskraft, og den kunde fangerne yde. De grovere forbrydere sendtes til fæstningerne, af hvilke Båhus, Marstrand, Malmø kan fremhæves. Men dette kunde jo ikke ske for kvindernes ved-

---

*) Sikkert efter udenlandsk mønster. Kfr. M. Friedrich von Maasburg. Die Galeerenstrafe in den deutschen und böhmischen Erbländern Oesterreichs. Wien 1885.

kommende, og de optog derfor mere og mere pladsen Stockholms tugthus. Var der ikke tilstrækkeligt arbejde her, måtte de feje gaderne, iførte en vanærende »jærnkron« . Besværligt i allerhøjeste grad var det også at transportere fangerne afsted til de centralt beliggende fængsler, uophørlig lød der klager over den kostbare fangetransport, så usikker og skødesløs den end ofte var til langt ned i tiden.

Forholdene bleve efterhånden så utålelige, løsgængeriplagen end ydermere forøget ved dyrtid, at regeringen søgte at råde bod derpå ved oprettelsen af et rasp- og spindehus i Stockholm, hvor tiggeres store skare samledes. Tanken herom opstår 1698, men Karl XII's regering var ikke synderlig egnet til at fremme fredelige reformer, ligesom også de stockholmske borgeres offerberedvillighed var sat på store prøver. Sagen hvilede til 1622. Da optoges den påny, og 1724 åbnedes rasp- og spindehuset på Långholmen i Mälaren. I rasphuset skulde hensættes personer, som for begåede forbrydelser og »odygd« vare dømt til tugthusarbejde, men som ikke havde kunnet få tilstrækkeligt arbejde der. Således i det mindste på papiret; thi rapshuset som sådant kom til at høre til pia desideria, den sondring, der var påtænkt mellem dette og spindehuset, kunde ikke gennemføres. Der blev aldrig oprettet nogen særlig rapshusafdeling, de egentlige forbrydere holdtes ikke adskilte fra tiggerne og løsgængerne, og — som før omtalt — til anstalten på Långholmen henflyttedes fangerne fra det gustavianske tugthus fra 1624.

Spindehuset var tidens smærtensbarn. Med stor iver søgte administrationen at skaffe det en solid økonomisk basis. Ved allehånde forbrugs- og brugsafgifter — selv af de absolute livsfornødenheder — vilde man nå målet. Efterhånden bleve de egentlige livsfornødenheder skattefri, og de mere almindelig brugte, men ikke uundværlige forbrugsgenstande — te, kaffe, østers, udenlandsk tobak — samt luksusartikler måtte undgælde*). Hvad fangepersonalet angik, skulde

---

*) Bøder for ulovligt spil, afgifter af komedianter, linedansere og

det først og fremmest bestå af »lediga og tjänstelösa«, usædelige og tyvagtige kvinder. Domstolene vilde nødigt gå med til at overholde den grænse, der var sat med opfattelsen af anstalten som en næsten industriel virksomhed. Men »kommersekollegiet«, under hvilket spindehuset sorterede, og som gik så vidt i sin utrættelige energi, at det udsatte en pris af 2 daler til opsynsmændene for hver person, de kunde få presset derind, vågede nøje over, at »in-kompetente« personer bleve afviste. Et kongeligt brev af 23. september 1741 forbød domstolene og politikollegiet at inddømme skrøbelige, sindssvage, alderstegne og arbejdsudygtige personer, grove forbrydere og personer, som kunde tåle besværligere arbejde, — til dem var der jo slottene og fæstningerne — samt børn under syv år i spindehuset. Kostelige træk meldes fra Adolf Frederiks kroning; da det f. ex. gjaldt om, at der var tilstrækkeligt forråd af indenlandsk tilvirket klæde, og fabrikanterne erklærede, at de manglede arbejdere, beklagede også spindehusets direktører sig over mangel på løse kvinder! eller senere jagten på piger, som dømtes til spindehus, fordi de havde taget tjeneste i kroer. Spindehuset betalte sig ikke trods alle anstrængelser fra regeringens side. Men efter det stockholmske mønster bestemtes det at oprette spindehuse rundt omkring i landet. Göteborg fik et 1735; også i andre større byer — Åbo, Karlskrona, Upsala, Norrköping, Kalmar, Visby, Malmø o. a. — var det hensigten at oprette spindehuse, — kfr. de almindelige manufaktur- og håndværkerprivilegier 1739 — men disse planer bleve enten ikke realiserede, eller anstalterne nedlagdes igen efter kortere eller længere tids forløb. Kun Stockholms, Göteborgs og Norrköpings holdt stand. Som allerede ovenfor antydet befolkedes de næsten udelukkende af kvinder, og de bleve ifølge udviklingens naturlige gang landets centrale straffeanstalter for disse.

mester Jakel-forestillinger indløb ikke trods derom givne påbud.
Dette har vel ikke været enestående.

Allerede af det foregående vil det fremgå, at behandlingen af fangerne ikke just var mild og overbærende. Tidens almindelige karaktertræk vare ikke blide; med minutiøs flid udarbejdedes detaillerede taxtbestemmelser for skarpretterens blodige gærning. I fæstningsfængslerne — mandsfængslerne — gemtes fangerne, spændte i jærn, i mørke, kolde og fugtige kældere. Belæssede med tunge lænker førtes de til deres planløse arbejde, at hugge sten og danne skakter, hvilket ikke let kunde udføres om vinteren, som de overstod, under utugtige og rå samtaler tæt sammenpakkede i deres huler. Til deres underhold oppebar de 3 øre om dagen, hvoraf 1 øre tilbageholdtes for klæder. Fangerne i lensfængslerne fik endnu mindre dagløn og ingen beklædning. Det manglede vistnok ikke på forsøg på at indføre mere ordnede arbejdsvilkår, således forestillede stænderne i 1747 regeringen, at fangernes arbejde skulde rette sig efter deres køn, sociale stilling, alder, kræfter og færdigheder. Betalingen burde ikke alene medgå til det daglige behov. Fængslerne måtte gøres rummeligere, mindre farlige forbrydere udlejes til private, opsynet måtte vel have en vis revselsesret, men ikke tilføje fangerne lyde eller vansir, arbejdsfortjenesten bogføres af slotsskriverne. Hverken disse eller senere lignende reformtanker bar nogen frugt.

I kvindefængslerne beskæftigedes fangerne med karten og spinden, lønnen var fastsat i forhold til det udførte arbejdsquantum, og til et vist mål af dette svarede en vis idømt arbejdstid, en regel, som også kunde resultere i fuldstændig frihed, noget, der dog sikkert sjælden indtraf.

Fængselspersonalets løn var kun ringe. Også i Sverige genfindes det almindelige tilfælde, at opsynet fik lov til at drive kroer ved spindehusene for at slå sig igennem, ja, i Kalmar var gudstjenestelokalet forvandlet til en sådan kippe! At fangevogterne herefter skulde være særlig ivrige i tjenesten, lader sig ikke formode. Ofte fraternisere de med fangerne, lade sig bestikke af dem med brændevin.

De talrige rømninger ere talende vidnesbyrd om tilstanden. At der dog dæmrede penitentiære tanker i horisonten, er allerede omtalt. Men allehånde præventive forslag strandede på den økonomiske nødstilstand. Regeringen vidste ikke sine levende råd. Da en fængselspræst i Åbo, Samuel Wachlin, 1740 sætter sig i bevægelse for at skaffe fangerne nye testamenter og andre bøger af religiøst indhold, svarede den først 5 år efter og anviste udveje, som i virkeligheden vare ganske utopiske. At der endelig også kan anføres enkelte træk af mildhed og barmhjærtighed, er en naturlig sag, om end man må være noget varsom med at drage altfor gunstige konklusioner af en tilsyneladende mildhed. Ret interessant er det at iagttage, at de dødsdømte forbrydere ikke alene skulde styrkes ved præsternes besøg, men også med »någon dryck«, en bestemmelse, som dog formentlig måtte anvendes med fornøden forsigtighed.

Oplysningstidens mærkelige periode blev den egentlige reformator i Sverige som i det øvrige Europa. Engelske og franske filosofers og statsmænds revolutionære tanker påvirkede både praxis og lovgivningerne. Josef II's berømte kodifikation er typisk for tiden, i Toskana ophæves dødsstraffen, i indtrængende ord talte I. v. Sonnenfels for torturens afskaffelse*), den ubønhørlige gengældelses- og afskrækkelseside fortrænges mere og mere. Sverige lodes ikke uberørt af de moderne tanker**), og af særlig vigtighed var det, at John Howard — på vejen fra Danmark — besøgte landet i året 1781; hans skildring af fængselsforholdene maler det samme trøstesløse billede der som andetsteds. Allerede før Howards ankomst til Stockholm havde regeringen og overstatholder Modée søgt at forbedre på flere punkter, men at Howards ord og udødelige værk fik større virkninger, tør ikke betvivles. Af svenske reform-

---

*) Jfr. dog allerede 1681 Augustin Nicolas: Si la torture est un moyen seur a verifier les crimes secrets; disser tation morale et juridique — Amsterdam.

**) Jfr. Gustaf III's virksomhed, f. ex. forordn. af 20. januar 1779.

talsmænd bör nævnes den juridiske professor i Lund Tengwall, og lægen David von Schulzenheim.

Som en milepæl i det svenske fængselsvæsens historie står den kongelige forordning af 27. november 1798, udstedt af den ulykkelige Gustaf IV Adolf. Den blev forberedt ved en række interessante indberetninger til regeringen fra lensmændene over hele riget, som give en tydelig forestilling om de herskende tilstande — de egentlige penitentiære spørgsmål berøres omtrent slet ikke i det anselige antal. Forordningens mål var at forbedre fængslerne, forøge sikkerheden ved bevogtningen og mildne fangernes stilling. Skønt man burde spare på brændslet ved at føre flere fanger sammen i et rum, burde dog alle fængsler forsynes med ildsteder, og vinduerne med ventiler. Der gaves bestemmelser om arresternes størrelse, hvilesteder i dem, fangernes gårdtur, lægebehandling o. s. v. Grove forbrydere måtte ikke sættes sammen med løsgængere og varetægtsarrestanter, fanger af forskelligt køn ikke bo sammen. Endvidere gaves regler om fangernes natteleje, beklædning og lønning, renligholdelse af arresterne o. s. fr. Fangerne skulde vaske sig i det mindste en eller to gange om ugen. Al handel med brændevin blev strængt forbudt, der blev draget omsorg for marketenteri o. s. v.

Denne vigtige forordning efterfulgtes af en del andre bestemmelser af mindre vægt: fra 1803 om fangeopsynets løn, om oplysning af fængslerne i den mørkere årstid, fra 1804 om tvangsarbejdsanstalter i Sveaborg og Karlskrona. Hensigten med disse var at ramme løsgængeriplagen lige i hjertet. Men antallet af løsgængere var for stort, anstalterne bleve hurtig overfyldte af dem, således at man snart så sig tvungen til at sende dem til fæstningerne igen.

Det blev ikke Gustaf IV Adolf, som kom til at lægge slutstenen på de fængselsreformer, han havde påbegyndt, og store resultater bragte de vel heller ikke. Men ikke længe efter hans afsættelse fulgte regeringen i hans spor. Den 27. juli 1809 fremlægger C. G. Kröningsvärd på ridderhuset

et forslag inddelt i 13 paragrafer, baseret på det filadelfiske system (cellesystemet). Rigsdagen har vel gransket det med nyhedens interesse, men savnede forudsætninger for at vurdere det og således gennemføre det. Forslaget blev afvist med en overfladisk, formel henvisning til forordningerne af 1798 og 1809. Derimod løstes spørgsmålet om fange-transporten, hvorover landet genlød af klager, i året 1819.

Som en forberedelse til senere reformer fremtræde på denne tid kravene om en revision af straffelovgivningen, krav, som allerede tonede frem på »revolutionsrigsdagen« 1809—10. Der nedsattes en kommission — Flinck, Törneblad, Rabenius, Zenius og Staaf, — hvis flertal i modsætning til Rabenius tog bestemt afstand fra legemsstraffesystemet, og som i marts 1815 (Afzelius) afgav sin betænkning, som er affattet i overensstemmelse hermed: de nuværende strafarter modvirkede straffens formål, hindrede forbryderens forbedring og krænkede hans menneskeret. I modsætning hertil anbefaledes forbedringshusstraffen som det principale, de nye anstalter, som der herefter vilde blive brug for, tænktes væsentlig skaffede til veje ved folkets patriotiske ofre. Rigsdagen tog med glæde mod de i overensstemmelse med kommissionsbetænkningen udarbejdede forslag, — den var først akcepteret af højesteret og statsrådet, og ved privat initiativ kom der også en del forbedringshuse istand. Forbedring var tidens løsen, og forbedringshusene universalmidlet. Kritiske røster kunde så mene, at det var bedre at deportere deres beboere til Sydafrikas vestkyst eller Polynesiens øde steder. Senere syntes dog rigsdagen at have fået betænkeligheder, da regeringen i 1816 stillede forslag om oprettelsen af forbedringshuse i Vadstena og Borgholm. Det var særlig løsgængerispørgsmålet, som optog interesserne, jfr. løsgængeriloven af 31. august 1819, ikke så meget de egentlige fanger og deres skæbne.

Regeringen lod dog ikke sagen hvile. Efter indhentel-

sen af en beretning af en juridisk embedsmand Risell ned-sattes der en kommission i 1820 — Løvenhjelm, Bjørn-stjerna, Tunelius o. a. —, som tre år efter afgav betæk-ning. Af dennes indhold kan fremhæves, at den vender sig imod anvendelsen af vanærende straffe og legemsstraffe, fore-slår forbedringshuse efter nordamerikansk mønster, fangen skulde først indespærres i enkeltcelle uden beskæftigelse, dernæst i tavshed arbejde sammen med andre fanger, se-nerre igen arbejde i fri luft, og endelig frihed som det sidste stadium. Vadstena-anstalten skulde flyttes til Stockholm. Livstidsfanger burde anbringes i Karlstens og Älfsborgs fæstninger, fæstningsfanger på bestemt straffetid skulde efter udstået strafhensættes i forbedringshuse, som de ikke måtte forlade, førend de af bestyrelsen ansås for forbedrede og havde fået »laga försvar« o. s. v. Af særlig interesse var det, at kommissionen — rimeligvis efter engelsk og fransk mønster — foreslog dannelsen af et selskab til understøttelse af fattige fanger, hvilket skulde stilles un-der kongens beskyttelse og under tronfølgerens styrelse. Dets hovedsæde burde være Stockholm med filialer i lan-dets øvrige byer. Men rigsdagen kunde ikke gå med her-til. Vel indså den, at reformerne vare påtrængende nød-vendige — men hvorfra skulde den tage pengene til deres gennemførelse? Tanken om det omtalte selskab vandt dens fulde tilslutning — det vilde ikke koste staten noget. I tilslutning hertil erklærede kongen i en skrivelse til kommis-sionens formand, grev Løvenhjelm, at han ikke alene ak-cepterede tanken om fængsels-selskabet, men også vilde an-ordne en overbestyrelse for rigets fængsler og tvangsar-bejdsanstalter: en slig centralisation vilde nok føre til målet. Hertil udnævntes foruden Løvenhjelm — som formand — højesteretsassessor Mannerstam og kommissær i statskon-toret Tunelius. Efter gentagne betænkninger fra overbe-styrelsens side besluttede regeringen den 21. december 1825 bl. a., at der skulde opføres et nyt forbedringshus med en hovedbygning og fire fløje på Långholmen, at Vad-

stena-anstalten skulde rømmes, og at der skulde oprettes to arbejdskompagnier, pionerer, — hvert på 150 mand — ved Vanås fæstning. 1826 udfærdigedes en provisorisk instrux for overbestyrelsen. Men under forsøget på at realisere de nævnte beslutninger, opstod betydelige meningsforskelle hos de ledende mænd. Løvenhjelm, som ikke billigede forskellige af de påtænkte planer, tog sin afsked og efterfulgtes af baron Gustaf Fredrik Åkerhjelm. Dette personskifte var tillige et systemskifte. Det medførte adskillige ændringer i de fremstillede forslag; i modsætning til Løvenhjelm, der var en enrageret tilhænger af celledsystemet, hældede Åkerhjelm nærmest til det Auburnske tavshedssystem. Hans program gik ud på at forbedre fangerne ved en klog anvendelse af tvang til arbejde, klassifikation og tavshed.

Men hans tro på klassifikationens penitentiære betydning skulde ikke vise sig begrundet. Hans program led skibbrud. Både erfaringerne fra udlandet og Sverige selv, hvor fangeantallet stadig syntes at voxe, og hvor demoralisationen i fængslerne gennem mordforsøg og mytteri satte almenheden i bevægelse, underminerede tilliden til det. Vægtige stemmer lod sig høre, bl. a. angreb den berømte Geijer i de skarpeste udtryk det Åkerhjelmiske system, hvis princippers chablonmæssige realisation stadig forøgede det filadelfiske systems tilhængeres tal. Åkerhjelm tog sin afsked 1831. Hans efterfølger, den bekendte Claës Livijn, hylkede celledsystemet. I marts 1835 udstedtes den endelige instrux for overbestyrelsen, hvis formand fik titel af generaldirektör.

Men det gik ikke så glat med Filadelfia-systemets indførelse. Trods forskellige foranstaltninger, trods dygtige skribenters udtalelser og privatforslag på rigsdagen syntes det på grund af de politiske forhold umuligt at gennemføre fængselsreformen i den ønskede retning. Da udkom i året 1840 en lille bog på 156 sider, på hvis titelblad der stod: »Om straff och straff-anstalter«, men intet forfatternavn. Det var den

epokegørende »gule bog«, og forfatteren selve tronfølgeren, den senere kong Oscar den første. Hvor fristende det end kunde være at gå nærmere ind på indholdet af dette skrift, som i det mindste i Danmark sikkert er mere berømt end læst, vil det af hensyn til pladsen blot være nødvendigt at minde om, at forfatteren efter en afvejelse af de to hovedsystemer med en enkelt undtagelse havner i det filadelfiske system og slutter med at undersøge dets konkrete anvendelighed på svenske forhold. Bogen vakte stor opsigt, og den betænkning, som vedkommende »utskott« afgav den 24. novbr. 1840 til rigets stænder, var i alt væsentligt bygget på den gule bog. I svensk fængselsvæsens historie står kong Oscar den første som en fornyer. Med ham indvarsles et afgørende vendepunkt i dets udvikling. Rigsdagsbeslutningen af 1841 fastslog cellesymet som det svenske fængselsvæsens grundvold, indtil slutstenen endelig efter forskellige blænkere blev lagt ved den nu-gældende svenske straffelov af 16. februar 1864. Men en nærmere fremstilling af det sidste halvhundredears udvikling og den moderne straffe-kodifikations principer turde falde udenfor nærværende oversigts ramme.

Frantz Dahl.